

GÜNDELİK YAŞAM PRATİKLERİNDE ANLAMI İNŞA EDEN TOPLUMSAL DİNAMİKLER

The Social Dynamics that Build Up The Meaning In the Daily Life Practices

Doğan Aydoğan¹

Abstract: With the emergence modernity, daily life and meaning practices has led to a major transformation. This transformation brought a concern for the modernization and efforts to protect culture in belated modern countries and history has placed a very important position in politics. In this process polarization and political divisions have been raised for the process of modernization and expressed over the past. Nowadays with the radical tendencies of modernity, while modern meaning practices solved, modernity continues to increase its ability to determine the daily life. In this process, the demand for identity, belonging and culture has gained importance on a global scale. In this context, while Turkey as a country in a case of belated modernity producing a politics and discourse on the meaning and history by this way transformations and changes for the formation of daily life overlooked and remains in the background. In the process of unstable modernity, the political divisions in the country creating an integration over the past but new divisions and polarization deepens; this condition prevents a social and political sphere to produce a discourse for the future and political representation of existing claims in this direction.

Keywords: Modernity, Belated Modernity, Practices of Meaning, Daily Life, Past.

Özet: Modernite ortaya çıkışı ile birlikte gündelik yaşam ve anlam pratikleri üzerinde büyük bir dönüşüme yol açmıştır. Bu dönüşüm geç modernleşen ülkelerde modernleşme kaygısı ve öz kültürü koruma çabasını beraberinde getirmiş, geçmişi siyasal alanda çok önemli bir konuma yerleştirmiştir. Bu süreçte geç modernleşen ülkelerde, modernleşme sürecine yönelik kutuplaşmalar ve siyasal ayrışmalar gündeme gelmiş, geçmiş üzerinden söylemselleştirilmiştir. Modernleşmenin radikal eğilimler sergilediği günümüzde, modern anlam pratikleri çözülürken modernitenin gündelik yaşamı belirleme kabiliyeti artarak devam etmektedir. Bu süreçte kimlik, aidiyet ve kültüre yönelik talepler küresel ölçekte önem kazanmıştır. Aynı biçimi ile gecikmiş modernlik olgusunu yaşayan bir ülke olarak Türkiye anlam ve geçmiş üzerinden siyaset ve söylem üretirken, gündelik yaşamın şekillenişine yönelik dönüşümler ve

---

¹ Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi

gelişmeler gözden kaçmakta, arka planda kalmaktadır. Modernitenin istikrarsızlaştığı bu süreçte, ÷lke içinde yaşanan politik ayrışmalar geçmiş üzerinden bir büt÷nleşme yaratırken yeni ayrışmaları ve kutuplaşmaları derinleştirmekte; toplumsal ve siyasal alanın gelecek üzerine bir söylem üretmesini ve bu yönde var olan taleplerin siyasal temsilini engellemektedir.

Anahtar Kelimeler: Modernite, Gecikmiş Modernlik, Anlam Pratikleri, Gündelik Yaşam, Geçmiş.

GİRİş

Modernleşme olgusu ortaya çıkışından beri dünyayı bireysel ve toplumsal pratikler ölçeğinde etkilemiştir. Ancak bu gelişmede daha önemli olan unsur Avrupa Modernliği'nin sadece pratik ve güncel olana yönelik dönüşümler yaratması değil, insan hayatının niteliğine yönelik anlam ve yorum kalıplarını da dönüşmek zorunda bırakmasıdır. Bu nedenle Avrupa Modernliği'nin pratik ve düşünsel baskılarına maruz kalan toplumlarda bu dönüşüme uyum sağlamak ile kültüre dayalı geleneksel anlam ve yaşam pratiklerini korumak arasında gerilim olmuştur. Gecikmiş modernlik olgusu, bir modernleşme sürecini yaratırken karşı muhafazakâr eğilimleri de üretmiştir. Bu gerilimde geç modernleşen toplumlarda uzaklaşılan 'geçmiş' ve geçmişe yönelik özlem hem kültürel bir kaybın hem de modernliğe karşı üretilen toplumsal kimliğin ifade biçimini oluşturmakta ve düşünce yapısında önemli bir konum işgal etmektedir. Düşünce dünyasını geçmiş ve gelecek arasında değişik eğilimlere göre farklı şekillerde konumlandırıran bu toplumlarda; geçmiş bir büt÷nleştirme, kimlik üretimi, kültürel bir süreklilik kaynağı olabilirken; siyasal ve kültürel ayrışmaların nedeni de olabilmektedir. Bu çerevdede modernleşme süreci merkez ÷lkelerde sosyo-ekonomik süreçlerin dayattığı gelişmelerle yaşanırken siyasal alan doğrudan modernite üzerine odaklanmakta ve söylem bunun üzerinden üretilmektedir. Buna karşın çevre ÷lkelerde modernleşme olgusu bir kültür mücadelesine dönüşmüş ve gecikmiş modernlik, modernleşme olgusundan farklı bağlamlar ve düğüm noktaları oluşturmuştur. Bu ayrışmaların söylemi sürekli geçmiş ve geçmişe karşı konumlanmalar üzerinden üretilmektedir. Ancak aynı toplumlar modernitenin geleceğe yönelik ürettiği risk ve dönüşümlerle eşgüdümlü olarak karşılaşmak durumundadır. Bu nedenle geçmiş ve gelecek toplumsal ve siyasal alanda aynı derecede göz önünde bulundurulmalıdır .

Modernleşme sürecini geç yaşayan Osmanlı Devleti ve Türkiye için sürecin anlam paradigmaları ve motivasyonu modernleşme dürtüsünden kaynaklanmıştır. Modernleşme süresince kaybedilenlere yönelik duyulan huzursuzluğun yerini modernleşmenin vaatleri doldurmuştur. Ancak günümüz

koşullarında modernite radikalleşirken², anlam vaad eden kurumlarda büyük aşınmalar yaşanmaktadır. Aynı zamanda Türkiye örneğinde kentleşme, parasallaşma, tüketim ve sanayileşme alanında görece bir modernleşme başarısı sağlanmıştır. Geç modernitenin istikrarsızlıkları ve ülke içinde bir ölçüde gerçekleşmiş olan modernleşme, toplumsal alanda modernleşme dürtüsüne yönelik talebi azalmaktadır. Ülke içinde ortaya çıkan bu biçimsel modernlik ve modernitenin anlam dayanaklarının çöküşü; büyük anlatıların radikalleşen koşullarda aşınması, modernleşme pratiğinin tasfiye edemediği kimlik ve söylem biçimlerinin siyasal yaşama nüfuzunu gerçekleştirmiştir. Ancak bu söylemler gündelik hayata özsel nitelikleri ile değil, modern kurumlara uyum sağlama kapasiteleri ile işlemektedir. Bu süreçte gecikmiş modernlik olgusuna dayalı siyasal alan toplumsal kimlik ve anlam talepleri önderliğinde tekrar geçmiş üzerinden farklı direnç ve hareket noktaları üretmekte ve farklı bağlamlar oluşturmaktadır.

Bu çalışmada; a. Modernliğin ve gecikmiş modernliğin ortaya çıkardığı anlam pratikleri ve gündelik yaşama yönelik disiplin, b. Modernliğin radikalleştiği ve iktidarın biçim değiştirdiği koşullarda bu anlam yapılarının durumu, c. Gecikmiş modernlik olgusunu yaşayan Türkiye’de bu dönüşümlere yönelik dinamikler ve siyasal alana etkisi irdelenecektir.

MODERNİTE VE GECİKMiŞ MODERNLİK

Modernleşme olgusu ortaya çıkışından beri tüm toplumları belirli bir zemin üzerinde hareket etmeye, etkileşime girmeye zorlamış; bireylerde belirli davranış, tepki ve tutumları üreterek, gündelik hayata yönelik bir disiplin üretmiştir. Özel mülkiyet ve gündelik hayatın parasallaşması sonucu ortaya çıkan gelişmeler; göç ve kentleşme gibi toplumsal olguları doğururken, ücretli yaşam içinde davranış kalıpları belirlenmiş bir birey tipini de üretmiştir³. Bu

---

²Giddens’a (2004: 148) göre modernitenin ortaya çıkardığı kurumsal dönüşümlerin -zaman, uzam, güven, risk - ortaya çıkış koşullarından farklı işlevler üretmeye başlaması, bu kurumların aşıldığını değil radikalleştiğini sergilemektedir. Bu nedenle modernitenin sonuna, parçalanmışlığına yönelik postmodern tanımı yerine, nesnel gelişmelere önem veren ve süreci modernliğin olumsal ve nesnel bir devamı olarak niteleyen radikal modernlik tanımını kullanılmaktadır.

³ Kapitalizm ile moderniteyi özdeşleştirmeksizin; kapitalizmin toplumsal kuruluşunu ve yeniden üretimini toplumsal bütünün her alanına yayan otoriteye modernitenin öngörmediği bir ‘momentum’ kazandırdığı unutulmamalıdır. Bu süreçte altı çizilmesi gereken nokta otorite sadece pazar ve pazar mantığı ile yürürlüğe girmemekte, bütün toplumsal oluşum ve süreçler ‘otoriter’ bir içsellikle gerçekleşmektedir (Çiğdem, 2001, s. 16-17). Çağdaş kapitalizmin kuruluş aşamasında, işveren veya sermayedarlardan birinin geleneksel sınırlandırmalardan ayrışarak, *kazanmak için kazanmak* ilkesini benimsemesi piyasadaki diğer aktörleri yükselmek veya kaybolmak şeklindeki rekabet düzenine uyum sağlamaya zorunlu kılar (Weber, 2009: 57-61). Böylece aktörlerin tercihlerinden bağımsızlaşmış rekabet ve çıkar olgusu, bireyi çalışmak için var olan bir araca indirgerek ‘usdışı’ bir yapıya bürünse de içselleştirilmiş bir otoriteye dönüşür.

süreçte modern öncesi düşünce ve davranış kalıplarını yıkan modernite, gündelik hayatı bir üst anlam ekseninde değil, zamanla salt iktisadi bir tanıma dönüşen ‘çıkar’ olgusu etrafında örgütlemiştir⁴ (Hirschman, 2008: 50). Çıkar olgusu ile tutkuları bastırılmış bireyin öngörülebilir bir toplum üreteceği fikri etkili olmuştur. Bu süreçte diğer bireyler, doğa ve zaman ile kurulan ilişkiyi hesaplanabilir parçalara ayıran modern tin, gittikçe hesapçı bir hale gelmiştir (Simmel, 2005: 89).

Sürekli bir yıkım ve dönüşüme karşın modernite ortaya sistematik bir dünya görüşü koymakta zorlanmıştır. “Aydınlanma filozoflarının geliştirdiği modernlik anlayışı devrimcidir ama başka bir niteliği de yoktur. Ne bir kültür ne de bir toplum tanımı yapar; yeni bir toplumun işleme mekanizmalarını aydınlatacağına, geleneksel topluma karşı verilen mücadeleleri harekete geçirir⁵ (Touraine, 2010: 37).” Bu sorun modernleşmenin; geçmişin istikrarsızlıklarını ve risklerini yok edeceğine yönelik söylem ve beklenti ile devam etmiştir. Bu belirsizlik ve düşünce sistemindeki boşluk, paralel olarak moderniteye yönelik eleştirel duruşların yükselişini getirmiştir.

Modernliğin erken dönem düşünürleri; kendini ve doğayı özerk olarak denetleyecek bireyin, aidiyet duygusundan yoksun bu yaşantı biçiminde köklü ve soyut bir sorun ile karşı karşıya olduğunun farkındaydılar (Wagner, 2003: 100). Olgular ve olaylar arasındaki ilişki açıklanırken, bunların anlamı ortaya konamamıştır; “ilerleme” ama nereye, hangi amaca doğru? Ortaya çıkan bu süreçte modernite kapitalizm, liberalizm, sosyalizm ve pozitivizm gibi kendine güvenen ve geleceğe yönelik düşünce kalıpları ile birlikte; süreci insanlık adına bir facia olarak gören, bugünün eleştirisini ve kayıpları sergilemek adına geçmişe başvuran romantik düşünce kalıplarını ve direnç noktalarını da üretmiştir. Romantikler insanı bir araca indirgeyen, gündelik yaşamı çıkara dayalı bir üretim adına baskılayan ve bir üst anlamdan yoksun modernist gelişme ve ilerleme mitini eleştirmiş bunun yerine aşkınlığı, coşkuyu ve melankoliyi yüceltmişlerdir⁶. Romantik bakış açısını; şimdiki zamanın insani

⁴ Rönesansla birlikte gelişen düşünceye göre insanın zararlı tutkularını engellemek için geleneksel veya ahlaki kökenlere güvenilemezdi. Bu nedenle bu tutkuları bastırarak bir otoriteye ihtiyaç duyulmuştur. Akla ilk gelen seçenek ‘devlet’ olmuştur. Ancak devletin ve onun üreteceği şiddetin sorgulanması sonucu tutkuların yönlendirilmesi ve çıkarlar aracılığı ile dengelenmesi fikri ön plana çıkmıştır (Hirschman, 2008: 36-37).

⁵ Modernite –ortaya çıkış coğrafyalarında- istenmeyen bir geçmişe karşı üretilmiş bir kavram olarak kavramsallaştırılmıştır. İstenmeyen bir geçmişten uzaklaşmak ile geçmişten zorunlu olarak uzaklaşmak arasındaki temel fark; modernlik ile gecikmiş modernliğin temel farkını ortaya koyar.

⁶ Blechman’ın (2007: 336) modernitenin özerk birey ve çıkar olgusuna yönelik romantik eleştirisi şu şekildedir; “ Sezgisel olarak kavranan bir amaç olmaksızın özgür irade nasıl başlayacağını bilemez; köken ve *telos*’tan mahrum kalan bir özgür irade, birencil irade çokluğunun oluşturduğu mekanizma içinde kendini kaybeder. İradenin köksüz bırakıldığı bu durumda sivil otoriteyi elinde bulunduranların politik oluşumları salt fayda kriterine göre yöneten ‘akılcılar ve mekanikçiler’ olması kaçınılmazdır. Fayda ama neyin ışığında?”

değerlerden yoksun, yabancılaşmış olduğuna yönelik acı veren, melankolik bir tutum niteler (Löwy vd. : 28). Bu nedenle şimdiki zamana karşı *geçmiş* yüceltilerek ütopyik bir nesneye dönüşür, nostalji şimdiki zamandan duyulan hoşnutsuzluğun dışavurumu olarak belirir.

Modernitenin içsel süreçlerle oluştuğu ve gündelik hayatı baskıladığı toplumlarda romantizm sistem karşıtı veya eleştirel bir duruş olarak ortaya çıkarken, modernitenin dışsal baskılarla ortaya çıktığı geç modernleşen toplumlarda –özellikle modernite öncesinin güçlü imparatorluklarında- romantizm milliyetçi, özcü ideolojilerle ilişki kurarak bir kimlik ve kültürel özerklik meselesine eşlik etmiştir. Çünkü modernitenin yarattığı baskılar, sömürgeci savaşlarla birlikte bu ülkelerde bir boyun eğme, kendi olamama, siyasal edilgenlik ile anlam ve kültür örüntülerinde zorunlu bir dönüşüme yol açmıştır. Gecikmiş modernlik kaynaklandığı hayat biçimine sadık kalabilmek için tuhaf, tutarsız ve sorunlu bir yapı arz etmektedir. Bir tarih yapamadığı için sürekli kendi içine kapanıp, kendine eziyet etmektedir (Berman, 2005: 311). Tarihsel sürece isteksizce kapılmak ve onu yönlendirememekten dolayı, gecikmiş modernlik koşullarında uzaklaşılan geçmiş; kimliğin, ideolojinin ve kaygıların tekrar üretildiği bir işlev olarak görev almaktadır. Bu süreçte geçmiş nesnel bağlamından sıyrılarak ideolojik bir bakışın nesnesi haline gelmektedir. Ancak burada altı çizilmesi gereken nokta modernleşme ve aynı kalma gerilimi ile istikrarsızlaşan geçmişin siyasal ve toplumsal yarımalar yaratarak, toplum içi ötekileştirme süreçlerini derinleştirilmesi ve geleceğe yönelik ortak kaderi arka planda bırakmasıdır.

Bu noktada modernliğin anlam dinamikleri ve gündelik yaşam üzerinde yarattığı dönüşüm ile bu gelişmelerin gecikmiş modernlik koşullarında yarattığı etkilere göz atmak gerekmektedir. Avrupa Modernliği'ni tarihin farklı zamanlarında, farklı bölgelerinde yaşanan hukuksal, teknolojik, felsefi atılımlarından ayıran olgu, ortaya çıkan gelişmelerin iki büyük alanda bütün dünyayı etkilemesidir. Bu alanlardan ilki toplumsal ve bireysel yaşamın pratik alanı olan *gündelik hayattır*. Gündelik hayat; standartlaşma, kentleşme, parasallaşma, kitlesel eğitim, zamansal eşgüdüm gibi olgulardan etkilenecek disiplin altına alınmıştır. Yöresel ilişkilerden kopup, genişleyen mekânda düzene sokulan ticari ve sosyal ilişkiler, belirli insan davranışları, saat ve takvim düzeni, mübadele biçimini mekânda genişleten ulusal para birimi gibi kurumsallaşmaları, özel mülkiyet ile parasallaşma ve ücretli yaşam gibi olguları yerleşik hale getirmiştir. Bu gelişmeler farklı yerel ve kültürel özellikler barındıran kişilerden, belirli değerler etrafında örgütlenmiş, standart bir yurttaş davranışına doğru geçişi zorunlu ve mümkün kılmıştır. Avrupa Modernliği öncesinde imparatorluklar daha geniş mekânlarda ve daha uzun süre yaşasa da gündelik yaşamı modern devletler kadar belirleyememişlerdir. Ulaşım ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle toplumsal ve zamansal pratiklere

nüfuz edilmesi gündelik hayatın belirlenmesini kolaylaştırmıştır (Wagner, 2003: 69). Avrupa Modernliği gündelik yaşam ile gözle görülebilen yöre arasındaki ilişkiyi kopararak, insan yaşamını bürokratik ve teknolojik düzeneklere dâhil etmiştir. Ortaya çıkan bu süreçte doğa karşısında somut ve büyük bir zafer elde edilirken eşgüdümlü olarak farklı ve soyut sorunlar ortaya çıkmıştır. Modernite olgular arasındaki ilişkileri açıklıyor, büyük teknolojik atılımlara sahne oluyor olsa da bütün bunların anlam düzeyinde ne ifade ettiğini açıklayamamıştır. Çıkar aracılığı ile tutku ve soyut idealleri bastırılan insan için standartlaştırılmış, rutin gündelik yaşam yabancılaşma, dünyanın büyüünün bozulması ve anlamsızlık olarak belirmiştir. Bu noktada insan ve insanlık adına 'amaç' sorunu ortaya çıkmıştır; gündelik yaşam öngörülebilir ve düzenlenmiş bir hale geldikçe anlam düzeyinde dünya öngörülemez, önemsiz ve soğuk hale gelmiştir.

Avrupa Modernliği'nin ortaya çıkardığı ikinci büyük dönüşüm bu noktadadır. Anlam ve amaç, zamanı bilinçli olarak kavrayabilen ve ölümü bilen insan için her zaman öncelikli bir sorun olmuştur. Zamanı ve bir şekilde ölümü aşma güdüsü değişik biçimlerde ortaya çıkmıştır. Avrupa Modernliğine dek din, gelenek ve kültürün kuşatıcılığı bireylerin zamanı ve ölümü aşma güdülerine hizmet etmiştir (Bauman, 2000: 41). Ancak Avrupa Modernliği ile birlikte din, gelenek ve kültür gündelik hayatı ve toplamda yaşamı belirleme noktasında güçlerini kaybetmişlerdir. Avrupa Modernliği ile birlikte cemaate dayalı, yerel ve doğal ilişkiler yerini endüstriyel üretim, standart piyasa, ücretli yaşam, parasallaşma ile bürokratik ve ikincil kent ilişkilerine bırakmıştır. Bu noktada gündelik yaşamı ve anlam dünyasını belirleme noktasında din, kültür ve geleneğin yeri aşınmaya başlamıştır. Öte dünyada vaad edilen haz ve mutluluğun bu dünyaya davet edilmesi dünyanın anlamlandırılması noktasında büyük bir boşluk üretmiştir.

Avrupa Modernliği bu noktada toplumsal ve bireysel ölçekte farklı anlam pratikleri üretmiştir. Toplumsal ölçekte modern öncesinin biricik ve sınırlı yaşamlarından kopan bireyler; ulus ve sınıf gibi soyut topluluklara dâhil olmuşlardır (Wagner, 2003: 111-112). Ancak sınıf kavramı pratik ve ekonomik sorunlara yönelirken; ulus kavramı daha çok anlam ve anlamlandırma gibi sorunlara yönelmiştir. Bir sınıfa dâhil olarak hayatı yorumlamak, pratik olarak bir sınıftan olma, o sınıfa ait sınıf bilinci gibi gereklilikleri içermekte ve ölüme yönelik herhangi bir önerme üretmemektedir. Ulus kavramı ise doğuştan var olan bazı niteliklere atıfta bulunarak ve bireyin varlığını o ulusun varlığı ile özdeşleştirerek, gündelik hayata yönelik sorunlardan çok bireylerin anlam dünyasına hizmet eden bir araç olarak var olmuştur. Büyüsünü kaybeden dünyayı tekrar büyülendirme noktasında ulus kavramı oldukça güçlü etkiler yaratmış ve sonuçlar üretmiştir. Bu iki düzey sınıf ve ulus, değişik çatışma ve düşüm noktaları oluşturarak modern dünyayı şekillendirmiştir. Bireysel ölçekte ise zamanı ve ölümü aşma güdüsünü modern aile karşılamıştır (Bauman, 2000:

44-45). Çocuk aracılığı ile ölümü aşabilen birey için aile; bireysel, toplumsal ve anlamsal varlığın temel taşıyıcısı konumundadır. Ulus ve aile arasındaki bu benzerlik dil düzeyinde de kendini gösterir; ulus, vatan ve gelecek kuşaklar ile aile, yuva ve çocuk arasında sürekli bir analogi üretilmiştir.

Bu süreçte; endüstrileşme, doğadan ve doğal zamandan koparak mekanik bir kent yaşamına dâhil oluş, anlam ve duygulanıma izin vermeyen bir yaşam biçimi olarak modernite, ortaya çıkışından beri Romantikler tarafından bir yıkım olarak görülmüştür. Bu noktada geç modernleşen ülkeler için bu süreç kendine özgü yeni bağlamlar oluşturmuştur. Bir yanda modernleşmenin zorunlu hale gelişi, gündelik hayatın baskılanışı, bitmek bilmeyen savaş ve kayıplar ile toplumsal alanda zorunlu hale gelen dönüşüm diğer yanda bilindik anlam ve kültür yapılarının korunmak isteği; moderniteye yönelik bir eleştiri biçimi olarak romantizmin geç modernleşen ülkelerde anlama yönelik taleplerle birleşerek yeni sentezler oluşturmaya yol açmıştır. Bu çerçevede gecikmiş modernlik, modernliğin yapay doğasına ve anlamsız şimdiki zamanına karşı –estetize edilmiş bir - doğallığı, sıcak insan ilişkilerini, coşkuyu, özgürlüğü ve bunların – mekânsal imkânsızlığından dolayı- geçmişi arzulayan romantik imgelemlerle kolayca etkileşime girmiştir. Sonuç olarak modernleşme sürecinin iki farklı şekilde yaşandığı belirtilmelidir. Modernleşmeyi içsel süreçleri ile yaşayan ve onu yönlendirme kapasitesi olan toplumlarda düşünce ve eleştiri modernliğin kendisine ve gelecek fikrine yönelmektedir. Modernleşmeyi bir yıkım sonucu ceza olarak algılayan toplumlarda ise arzulanmayan bir modernlik sömürgeci Batıya karşı zorunlu olarak edinilmekte, dolayısıyla düşünce ve eleştiri modernliğin kendisinden çok Batıya karşı bulunulan durum, bağımsızlık, kültürel özerklik ve süreklilik adında geçmiş üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu süreçte moderniteye yönelik Romantik söylemler kültürcü söylemlerle birleşerek geç modernleşmeye dayalı milliyetçiliklerin doğasını belirlemiştir. Modernleşme ve muhafazakârlık arasında bölünen gelişme süreci kendi içinde ötekilikler ve ayrışmalar üretmiştir. Bu çerçevede ulusal kimliğin bir devlet sınırları içinde geliştiği ülkelerde demokrasi kararlı hale gelirken; ulusal kimliğin bir özgürlük, bağımsızlık savaşı ve bir sınır yaratma çabası ile geliştiği ülkelerde istikrarsızlıklar sergilenmektedir (Habermas, 2001).

Batıya rağmen modernleşme olarak özetlenebilecek bu durum somut ekonomik, siyasal ve askeri kayıpların üstünde her zaman soyut düzeyde kültürel bir sarsıntı olarak kendini göstermiştir. Osmanlı Devleti- Türkiye Cumhuriyeti çizgisinde ortaya çıkan bu gerilim, geri kalmışlığın zamansal ve düşünsel niteliklerinin kabul edildiği Tanzimat'tan beri varlığını korumaktadır. Osmanlı Devleti'nin kendini bir İslam Hanedanlığından; modern, bürokratik ve hoşgörülü bir devlete doğru tanzim etmeye başlayışından beri Osmanlı reformcuları ister seküler, ister İslami kodlarla kodlanmış olsun bir Osmanlı modernitesini dillendirebilecekleri idari, antropolojik hatta arkeolojik uzamlar

yaratmak istemişlerdir. Teknolojik olarak Batıyla boy ölçüşen, onunla eş zamanlı⁷ var olan; fakat kültürel olarak farklı ve politik açıdan bağımsız bir imparatorluk olma arzusu bu gerilimin merkezidir (Makdisi, 2007). Ortaya çıkan gerilimde Batıcılık ve değişik biçimlerde vurgulanan Türk-İslam kültürçülüğü bütün farklılıklarına rağmen öz itibarı ile modernleşmenin zorunluluğunu ve kültürün özerkliğini vurgulamışlardır. Batı taklitçiliği dışında, kültürün tarihsel nitelikleri ve toplumsal önemine bütün görüşler yer vermiş ancak yaşanan sarsıntı toplumsal bir ayrışmanın zeminini hazırlamıştır. Kültürcü görüşler modernleşme sürecinin ortaya çıkardığı dönüşümleri kültüre yönelik bir kayıp ve Batı'dan kaynaklanan marazi durumlar olarak algılamış ve yorumlamışlardır. Bu süreç, ortaya çıkan ulusallaşma sürecinde derin bir ayrışmanın ortaya çıkışını doğurmuştur. Kültürcüler modernitenin dinamikleri ile Batı kültür emperyalizmini birbirine bağlarken; Batılılaşma yanlıları Batı emperyalizmine karşı savaşırken Batılı kurum ve yapıların ithalini onaylamışlardır. Böylece kültürcü muhafazakâr görüşler ile Batı kültürü ve öz kültür arasında bir benzeşme yaratmaya çalışan Batılılaşma yanlıları arasında bir ayrışma belirlemiştir. Böylece uluslararası bir etkileşim ve dönüşüm zorunluluğu, toplum içi bir siyasal ayrışmaya dönüşmüştür. Siyasetin söylemini Batı ile girilen ilişki ve Batı'ya karşı edinilen konum oluşturmuştur. Tanzimat'tan beri var olan bu gerilim her dönemde farklı isimler altında varlığını korumuştur⁸. Bir imparatorluk olarak Osmanlı Devleti'nin son dönemi birlik ideolojileri üretme çabası ile geçmiştir. Sırası ile Osmanlıcılık ve İslamcılığın işlev gösterememesi zorunlu olarak bir milliyetçilik başvurusuna yol açmış ve Balkanlarla Kafkaslardan Anadolu'ya yönelen Türk nüfus Türk Milliyetçiliğine kapı aralamıştır (Karpat, 2008: 128-130). Ancak üretilen bu milliyetçilik kültürel ve anlama dair referanslarını yine aynı gerilimden almış modernite ve Batı ile din ve kültür, karşıtlıklar olarak varlığını korumuştur. Batıya karşı yürütülen bir kurtuluş mücadelesinde toplum ve askeri bir anlam etrafında örgütleyen İstiklal Marşı'nın dördüncü kıtasının son cümleleri bu gerilimi açıkça özetlemektedir: *Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar; Medeniyet! Dedığın tek dişi kalmış canavar.* Metinde istilacı Batılı güçler ile medeniyet eşitlenerek mahkûm edilirken; medeniyet ve iman karşı kutuplara yerleştirilmektedir⁹. Ne var ki, bu savaşın öncesi ve sonrası zorunlu bir

⁷ Bu dönemde Avrupa Medeniyeti'nin zamansal söylemi kabul edilmiştir. Avrupa ile eş zamanlı var olma arzusu; ileri-geri, gelecek-geçmiş gibi kategorileri bu söylemin merkezine yerleştirmiştir.

⁸ Kurtuluş Savaşı'ndan önce bir yandan Batı bir yandan milli varlığın niteliği ile karşılaşan düşünce Batıcılık ve Batı Uyarlığını alma ile dini, ırkı ve siyasi geleneklere dayanan milliyetçilik şeklinde bir gerilim oluşturmuştur. Kemalizm bu iki gerilim arasında bir köprü kurmayı denemiş ancak devletçiliğin arzulanı başarıyı yaratamaması ile ayrışma tekrar bir yanda ırkçılık ve mukaddesatçılık diğer yanda Fransız laikliği şeklinde ortaya çıkmıştır (Berkes, 2007: 148).

⁹ Aynı gerilim ve sorunlar milliyetçi teorisyen Ziya Gökalp'te de görülür; modernleşme ve kültürünü koruma sorununu Gökalp hars ve medeniyet ayrımı ile çözmeye çalışır. Batı medeniyet olarak üstünken, Doğu kültürel düzeyde üstündür ve toplum Batı'nın sadece bilgisini almalı, kültürünü korumalıdır (Gökalp, 1976: 41-42).

modernleşme ve Batılılaşma sürecini barındırmaktadır. Süreç savaş sonrasında günümüze dek kültürcü ve Batıcı gerilimini besleyen ideolojik karşıtlıklarla devam etmiştir. Ancak modernite özellikle kapitalizm yerleşik bir hal aldıkça gündelik yaşamı ve insan ilişkilerini belirlemekte, bu süreçte kültüre ve kimliğe yönelik talep artarken bu olguların gündelik yaşamı belirleme kapasitesi büyük ölçüde azalmıştır. Süreç içinde gücünü *modernleştime misyonundan* alan Batıcı görüşlerin bir ölçüde yaşanan modernleşme ve geç modernitenin özgün bunalımları sonucu gücünü kaybetmesi, siyasal alanın artarak 'geçmiş' kavramı üzerinden şekillenmesine yol açmıştır. Bu nedenle öncelikle modernitenin çözülen anlam dinamiklerine ve yaşanan farklılaşmalara göz atmak gerekmektedir.

RADİKALLEŞEN MODERNLİK KOŞULLARINDA GECİKMiŞ MODERNLİK

Modernitenin ortaya çıkardığı anlam düzenekleri ve gündelik yaşamı düzenleme biçimi 2. Dünya Savaşı'nın ardından artarak bir çözüme göstermiştir. Gündelik yaşamı düzenleyen ve bireyleri öngörülebilir bir yaşama dâhil etmeye girişen büyük ideolojiler olarak sınıf ve ulus kavramları bir yandan çözüme gösterirken diğer yandan birbirleri ile değişik ilişkiler ve sentezler üretmiştir. Oluşan sürecin kavranması için modernliğin ulaşım ve iletişim araçları ölçeğinde yarattığı dinamiğe göz atmak gereklidir.

Modernite bireyi çıkar, toplumsal yapıyı kâr olgusu ile örgütlerken mekânsal anlamda sürekli bir genişleme dalgasını da bünyesinde barındırır (Yırtıcı, 2009: 43). Kendine yeten çevre birimlerinin parçalanarak merkeze doğru hareketlendirilmesi ve ücretli toplumsal yaşama dâhil edilmesi kapitalist modernitenin temel motivasyonudur (Mandel, 2008: 77). Modernite, -özellikle kapitalist modernlik- salt bir üretim biçimi değildir; özgür bireylerin mal ve emeklerinin mübadelesinden oluşan toplam bir kuvvettir; sadece üretim yeterli olsa ve amaçlansa köle gücü yeterli olurdu (Karatani, 2009). Kapitalizm, çıkar ve para iktidarını bireylere içselleştirerek sisteme dışarıdan bir şiddete ve güce ihtiyaç duymadan işlerlik kazandırmıştır. Modernite ortaya çıkışından beri bu itilim ile genişleme dalgaları göstermiş mekâna yönelik sınırlamaları aşmıştır. Bu olgu, iletişim ve ulaşım araçlarının işlerliği ile paralellik arz etmiştir. Ulusal üretim ve dağıtım ağları kurulduktan sonra 19. Yüzyıl ortalarında telgrafın ortaya çıkışı ile birlikte modernite küreselleşme eğilimleri sergilemeye başlamıştır (Hirst vd. , 2007: 46). Ancak toplumu ve yurttaşı tanımlama noktasında yerelliği aşma ve evrenselliği sınırlama girişimi olarak milliyetçilik ve bu ideolojiye yönelik savaşlar küreselleşme eğilimlerinin kesintiye uğramasına yol açmıştır. 1. ve 2. Dünya Savaşlarının yarattığı bu kesinti ve ulus içi piyasaların savaşlar nedeni ile devamlılık arz etmesi küreselleşme olgusunu geciktirmiştir. 2. Dünya Savaşı'nın ardından ulaşım ve iletişim araçları hızla küresel bir ağ yaratırken, ulus içi sermayelerde aşama aşama doyunluk noktasına gelmiş ve yeni

pazarlara ihtiyaç duymuştur. Bu gelişmeler eşliğinde ortaya çıkan eğilimler; modernliğin iki soyut cemaati –sınıf ve ulus- üzerinde birbirini etkileyen, dönüştüren ve farklı rekabet süreçlerine yol açan gelişmelere yol açmıştır. Bu süreçte ne sınıf ne de ulus tek başına toplumsal tanımlama başarısı gösterememektedir. Modernliğin örgütlü yapıları; ulus-devletin toplumsal yönlendirmedeki önceliğinin aşınması, ekonomik süreçlerin küreselleşmesi, üretim mekânsal örgütlenişinin dönüşümü, esnek üretim modelinin belirmesi, toplumsal yaşamın orta sınıfın tercihlerine yaslanmaması ve farklı örgütlenme tercihlerinin belirmesi ise kültürün popülerleşmesi sonucu zlmeye başlamıştır (Urry, 1999: 169-171). Bu süreçte üzülen anlam pratiklerinin eşlik ettiği yükselen kültür, aidiyet ve kimlik talepleri ile gündelik yaşam arasındaki ilişkinin ortaya konabilmesi için sermaye düzeninin oluşturduğu toplumsallık ve yeni iktidara göre baskılanan bireyin durumu ortaya konmalıdır.

2. Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan gelişmeler değişik biçimlerde sınıf kavramını aşındırmıştır. Hizmetler sınıfının yükselişi, fordist üretim biçiminden esnek ve kk üretim yapılarına doğru yönelme, kentleşme hızlanırken yeni iş alanlarının aılamamasına ek olarak makineleşme ve bilgisayarlı üretim işgücüne duyulan ihtiyaın azaltılması sınıfsal algılamaların belirsizleşmesine yol açmıştır. Esnek retim biçiminin ve yeni üretim teknolojilerinin beklemeye dayalı hiyerarşik kariyer planlaması yerine bireysel yaratıcılığı ön plana çıkarması, geleneksel kariyer planlamalarına ve çalışma şekillerine yönelik ilginin azalmasına yol açmıştır. Beklemeye dayalı hiyerarşik piramitlerden yaratıcılık ve geçici işbirliğinin ön plana geçtiği esnek üretim biçiminde anlık haz, tatmin ve geçicilik ön plana geçmiştir. Bu süreçte sonraya bırakılmış doyum ve uzun vadeli stratejik düşünme gibi olgular nemsizleşmiştir (Sennett, 2011: 55). Ortaya çıkan yeni toplumsallıkta haz, hız ve geçicilik gündelik yaşamı artan oranda belirlemeye başlamıştır. Tüm bu gelişmelerle birlikte 1970'lerin ardından sermaye hareketleri önündeki engellerin kaldırılması sonucu sermaye ve ücretli çalışan olarak kitleler arasında kurumsal bir farklılık oluşmuştur. Sermaye hareketleri ulusal sınırlamaları aşarken, bireyler yurttaşlık, aile ve aidiyet gibi nedenlerle toprağa dayalı yaşamlarına mahkûm kalmıştır (Bauman, 1999: 15). Bu noktada sermaye grupları lehine yaratılmış bir kurumsal düzenleme gerçekleşmiştir. Sermayenin mekânsal sınırlara takılmadan ulus-devlet dışına çıkabilmesi işsizlik baskısı altında ezilen kitlelerin sınıfsal mücadelesi önünde büyük bir engel oluşturmuştur. Bu süreçte devlet büyük bir dönüşüm yaşamıştır, otorite ve iktidar birbirinden ayrılırken devlet toplumsal oluşumlara liderlik etmemekte ancak düzenleme ve gözetleme gücünü elinde tutmaktadır (Sennett, 2011: 102-103). Bu gelişme bir yandan devletin gündelik hayatı belirleme gücünü elinden alırken diğer yandan devlete yönelik talepleri artırmaktadır. Devlet, sermaye lehine düzenlemeler yaparak kitlelerin taleplerini ve işsizliği aşmaya çalışırken ortaya çıkan durum işgücünün baskılanmasını ve kötü çalışma koşullarının yaygınlaşmasını beraberinde

getirmektedir. Böylece sermaye, devlet ve birey; kâr olgusu ölçeğinde bir zemin üzerinde hareket eden aktörlere dönüşmüştür (Karatani, 2009). Geç modernleşen ülkeler merkezden gelen bu baskı karşısında sosyal harcamalarını kısmakta, kamu hizmetlerini parasallaştırmakta, işgücüne ve doğal çevreye yönelik düzenlemeleri gevşeterek sermaye çekmeye çalışmaktadır. Hızla parasallaşan yaşam, küresel risk olgusu ile birleşerek bu toplumların üzerinde yoğun bir baskı oluşturmaktadır.

Bu noktada devletin gündelik yaşamı biçimlendirme gücü azalırken devlete yönelik talep hem üst sınıflar hem de alt sınıflar tarafından artmıştır. Üst sınıflar güvenlik, eğitim ve alt yapı gibi ihtiyaçlarını devletten talep ederken, alt sınıflar öngörülebilir ve refah bir yaşama yönelik talepleri için artan oranda devlete yönelmektedir. Bu noktada milliyetçilik olgusu ile sermaye hareketleri arasında farklılaşan ilişkiler belirlemektedir. Sermayenin özgürleşmesi ve devlet sınırları içindeki gündelik yaşamın belirsizleşmesi, kaderleri ulus-devletin gücü ve varlığı ile örtüşen ücretli gruplar üzerinde milliyetçi taleplerin artmasına yol açmaktadır (Bauman, 1999: 132). Ancak dönüşen iktidar yapısı ve otorite ilişkisinde, devlet hizmetlerinin artan oranda metalaşması, yurttaşlığın ve modern kent yaşamının (agora'nın) dijitalleşen sermaye tarafından aşındırılması toplumsal bir kader birliği yerine bireysel çıkar olgusunun yerleşiklik kazanmasına ve kabul görmesine yol açmaktadır. Bu gelişmeler toplumsal ve bireysel anlamlandırma pratiklerinin haz ve çıkar olgusu eşliğinde biçimlenmesini beraberinde getirmektedir. Bu noktada ulus-devlet, milliyetçilik, kültür ve yurttaşlığın yarattığı bağlar hızla aşınırken, ücretli yaşama mahkûm kitlelerin ulus-devlete ve dolaylı olarak milliyetçiliğe yönelik talepleri risk olgusuna karşın artmaktadır. Böylece sermayenin hareket alanı küreselleşirken, mücadele ve yaşam alanı ulusal sınırlarda kalmakta, milliyetçilik ve kültür aşınan ancak artan oranda arzulan bir olgu olarak belirlemektedir. Bu gelişmeler eşliğinde sınıf ve ulus gibi modern cemaatler, dolayısıyla örgütlü kapitalizmin anlamlandırma pratikleri aşınırken kimlik ve aidiyete yönelik talepler gündelik yaşamın anlam dünyasına davet edilmektedir. Bu noktada aile kurumunun yaşadığı dönüşümün, bireysel anlamlandırma ve güven duygusu üzerinde yarattığı baskıya ayrıca dikkat çekmek gerekmektedir.

Aile ve kadının konumu sanayi kapitalizmi koşullarında önemli bir işlevsellik arz eder. Ücretsiz işgücü olarak ev kadınının konumu ve mahrem yaşam; sanayi işçisi için hem bir sığınma alanı hem de ekonomik bir gereklilik olarak belirir (Sennett, 1999: 38). Ek olarak yerel ilişkilerin yakın ve doğal koşullarından kopan birey için, kentin ikincil ve ekonomik ilişkilere dayalı doğasında aile ve aşk biriciklik, vazgeçilemezlik hissini yaratmıştır. Dünya riskli bir yer haline geldikçe egonun öz saygı yardımcısı olarak romantik aşka talep artmıştır (Giddens, 2004: 124). Çocuk ise bir üst anlamdan yoksun modern yaşamda *geleceğe yönelik* zaman ve anlam sorunlarını çözümlenerek bireye bir

anlam sağlamıştır. Ancak modernite ortaya çıkışından beri kadın ve kadının toplumsal konumu üzerinde bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Yöresel ve doğal ilişkilerin kapalı ve erkek iktidarına dayalı yapısından, kente, ücretli yaşantıya ve yurttaşlığa doğru hareket eden kadın kimliği tarım toplumunun geleneksel yapılarından farklı bir tavır sergilemiştir. Modernitenin ortaya çıkardığı bu dönüşüm, modernitenin içinde bir erkeklik krizini saklı tutar. Yurttaşlık ve hukuk kavramının kadınlara yönelik geleneksel kısıtlamaları düşünce düzeyinde aşındırması, erkekliğin üretim araçları karşısındaki konum ile üretilmesine yol açmıştır. Ancak giderek gelişen tekniğin kas gücüne duyulan ihtiyacı yok ederek üretimin stratejik alanlarını yaratıcılık ve bilgiye kaydırması ile kadınların artan oranda işgücüne katılımı, 'hegemonik erkekliğin' aşınmasını sağlamıştır (Onur & Koyuncu, 2004). Geç modernleşen ülkelerde ise kadının konumundaki dönüşüm, modernleşme ve Batılılaşma arasında kurulan korelasyon nedeni ile modernleşmenin olumsal dinamiklerinden ziyade Batılılaşmanın hastalıklı doğasından kaynaklanıyor gibi algılanmış ve Batılı/kentli kadın figürü ile romantik taşralı/geleneksel kadın figürü arasında imgesel bir ayrışma yaşanmıştır¹⁰. Kentli, daha eğitimli ve yurttaşlık hukuku ile tanımlanmış kadın kimliği süreç içinde aşama aşama geleneğe dayalı erkek kimliğinin hegemonyasını aşındırmıştır. Süreç içinde kentli kadınların iş gücüne katılım oranındaki artış, hizmetler sektörünün kas gücüne daha az ihtiyaç duyması, yaygınlaşan mobil iletişim araçları ile kadına yönelik mekânsal kontrol mekanizmalarının aşınması kadın kimliği üzerinde büyük bir dönüşüm yaratmıştır. Bu gelişmeye ek olarak haz kültürünün, kalıcı ilişkilerin sıkıcı ve sorumluluğa dayalı doğasından geçici ve daha gevşek ilişkilere yönelmesi aile kurumu üzerinde bir aşınma ortaya çıkarmıştır.

Topluma yönelik anlam ve örgütlenme pratikleri olarak sınıf ve ulus gibi kavramlarla birlikte bireylere yönelik aşk, aile ve çocuk gibi kavramların çöküşü kimlik, aidiyet ve anlam gibi sorunların ön plana çıkmasına yol açmıştır. Bu süreçte yapılanmakta olan ekonomik süreçler ekonominin iktidarı ile devlet otoritesini birbirinden ayırmış, parasallaşmanın gündelik yaşamda tek geçerli unsur olarak yerleşmesini gerçekleştirmiştir. İşlevsellik gösteremeyen anlam pratikleri ve gündelik yaşamda artan risk olgusu toplumsal ve bireysel hayatı düzenleyecek bir otoriteye yönelik talepleri artırmıştır. Ekonominin toplumsal alanda yarattığı istikrarsızlıklar, milliyetçiliği ve yabancı düşmanlığını küresel ölçekte körüklemiştir. Batı dışı toplumlar aşınan devlet aygıtına yönelik bir taleple milliyetçiliğe yönelirken; gelişmiş Batı toplumları artan oranda karşılaşılan göçmen nüfus ve işgücü fiyatlarının düşüşü nedeniyle yabancı düşmanlığına yönelmektedir. Bu süreçte Türkiye örneğinde siyasal ve toplumsal alan, özellikle Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından örgütlü modernliğe

¹⁰ Osmanlı Devleti'nin son yıllarında kadın kimliği ve statüsü konusunda Batıcılar ve İslamcılar arasında yaşanan görüş farklılığı ve politik karşıtlıklar için bkz. (Safa, 1988: 33-38)

yönelik söylemlerden uzaklaşmış, kimlik ve aidiyete yönelik söylemlere yönelmiştir. Toplumsal ve bireysel yaşam küresel etkileşime dahil oldukça kimliğe ve geleneğe yönelik nostaljik bir talep yükselmiş; dolayısıyla geçmiş, siyasal alan ve kültür endüstrisinde en çok dile getirilen ve araçsallaştırılan kavram olmuştur.

Modernitenin gündelik yaşama yönelik ürettiği disiplin, radikal modernite koşullarında farklılaşmaktadır. Klasik modernite belirlenemeyen, kendi doğasına özgü çevre birimlerini standart davranışlar sergilemek üzere disiplin altına alırken panoptik bir iktidar biçimi sergilemiştir. Bu iktidar biçiminde merkez iktidar, değişik enstrümanlarla –özel mülkiyete dönüşüm, parasallaşma, zanaat üretiminin çöküşü v.b.- çevreyi merkeze doğru yönlendirmekte ve çevreyi ekonomi, pedagoji, tıp gibi disiplinlerle gözetim altında tutmaktaydı. Bu aşamada amaç hiç kimsenin merkezin gözetim alanının dışına çıkmasına izin vermemek ve standart, öngörülebilir davranışlar üretmekti (Bauman, 1999: 61). Ancak modernitenin yerleşiklik kazanması, kırsal nüfusun tasfiyesi, ücretli yaşamın genele yayılması, dijital ağlar ile iletişim olanaklarının küreselleşmesi ve sermayenin özgürlük kazanmasına eşlik eden işsizlik olgusu ile sermaye farklı bir disiplin süreci üretmiştir. Bu süreçte merkez taleplerini belirsizleştirip, sürekli dönüşüm halinde tutarken, sermaye karşısında edilgin kalan kitle için merkezin değişen talepleri içselleştirilmiş bir şiddet olarak belirmiştir. Klasik modernliğin panoptik iktidarı içeri almaya çalışırken, radikalleşen modernliğin sinoptik iktidarı içeriye doğru yönelenleri ve içeridekileri sürekli dışarıda bırakma eğilimi ve riski ile karşı karşıya bırakmaktadır. Artık merkezdeki azınlık çoğunluğu değil, dışarıdaki çoğunluk içerideki azınlığın taleplerini gözetlemektedir (Bauman, 2000: 80). Modernitenin ürettiği iktidar ve şiddetinin biçimi değiştirmiştir. Kendi çıkarı için başkalarının bakımını üstlenen paternalist iktidar biçiminden başkalarının bakımını üstlenmeyen özerk iktidar biçimine geçilmiştir (Sennett, 2005: 94). Böylece iktidarın ürettiği şiddet kurumsal düzeneklerden, psikolojik süreçlere aktarılmıştır. Bu süreçte yoğun bir baskı altına alınan gündelik yaşamda, çöken anlam pratikleri ile birlikte arzu ve haz, popüler kültürün merkezine yerleşmiştir. Bu kültür biçimi gündelik yaşamda iki farklı sorunu bünyesinde barındırmaktadır; birincisi arzunun elde edilince yok olan ve ölümü aşmaya izin vermeyen doğası, ikincisi bu kültür biçiminin kadın bedeni üzerinden yarattığı algılama biçimi ve bireyleri bu algı üzerinden sürekli rekabete sokmasıdır. Tüketim toplumu ihtiyaçlar toplumundan ziyade arzular toplumdur, ihtiyaç nesnel bir sebebe dayandığı için yapay olarak üretilmesi gerekmez, ancak arzunun –tüketim olgusu için- sürekli üretilmesi gerekmektedir. Bu nedenle arzu yaratmak adına bireyler üzerinde yoğun bir eksiklik hissi uyandırılması gerekmektedir. Bu eksiklik hissi araba, yaşam tarzı, ev v.b. sürekli erkeklik ve arzu nesnesi olarak kadın üzerinden üretilmektedir. Erkeklik, arzulanan nesne kadın ile sahip olunan nesne arasında kurulan ilişki, erk ile çıkar arasındaki ilişkiyi daha da güçlendirmektedir. Kadın üzerinden

üretilen bu söylem erkek-lik ve özsaygı için bir nesne ve nesneye yönelik eylem alanı sunarken, kadın-lık için olunması gereken bir özne yaratmaktadır. Gündelik yaşamda kadının konumu Kadınlık ile sınırlandırılmayacak kadar büyüktür. Bireysel olan dram, bahis ne varsa bu alan üzerinde kazanılır ya da kaybedilir (Lefebvre, 2007: 189). Böylece ekonomi, tüketim ve haz olgusu ile bilinçaltı süreçler etkileşime girer. Bu çerçevede arzu ve haz söylemi, yoksunluk, bedenin aşağılanması ve eksiklik hem erkek hem de kadın kimliği için anlamdan yoksun bir gündelik yaşamda yoğun bir baskı sürecine dönüşmektedir.

Bu gelişmeler eşliğinde geç modernleşen ülkeler, modernitenin anlam ve gündelik yaşama yönelik bunalımları ile birlikte ikincil bir kültürel travmayı daha yaşamak durumunda kalmaktadır. Türkiye açısından seksenli yılların ardından parasallaşma, küresel bütünleşme ve popüler kültür hızla yerleşiklik kazanmakta, modernleşme motivasyonu belirsizleşmektedir. Bu süreçte ortaya çıkan istikrarsızlıklara karşın kimlik ve aidiyet taleplerinin yükseldiği görülmektedir¹¹. Bu noktada önemli olan unsur gündelik yaşama ve kültüre yönelik talepleri olan İslamcılığın yükselişi ve yarattığı dönüşümdür. Böylece anlam dinamikleri, modernitenin durumu ve gündelik yaşam arasındaki ilişkiye dikkat çekilecektir. Doksanlı yıllarda hızla yükselen bu akım Refah Partisi ile birlikte toplumsal ve siyasal alanda önemli bir dönüşümün ve talepler güzergâhının adresi olmuştur¹². Kendi içinde sermayesi, holdingleri ve ticaret hacmi olan bu akım geleneksel kimlik taleplerine rağmen sermaye ve kapitalizm ile uzlaşmış bir eğilim sergilemiştir. Milli Görüş olarak adlandırılan bu girişimin 28 Şubat darbesi ile iktidardan uzaklaştırılmasını takip eden süreçte ortaya yine İslamcı ancak Milli Görüş çizgisinden ayrılmış, küresel ekonomik taleplerin farkında ve bu taleplerle uzlaşmış bir hareket olarak AK Parti¹³ iktidarı belirlemiştir

¹¹ Süreç içinde belirgin bir çatışma yaratan Kürt Milliyetçiliği'ne yönelik talepler, gündelik yaşama yönelik bir argüman sağlamadığı ve etnik bir kategoriye dayandığı için bu çalışma içinde incelenmeyecektir.

¹² Bu süreçte ortaya çıkan çatışmanın simgesel yüklenicisinin yine 'kadın' üzerinden türban ile yürüdüğünün altını çizmek gereklidir. Modernleşme süreci ortaya çıkardığı dönüşümlerle birlikte kadın kimliğini dönüştürmekte, bu durumda geleneksel yaşama yönelik talebin kadın kimliği üzerinden üretilmesine yol açmaktadır. Geleneğe yönelik bu talep kelimenin soyut anlamıyla biçimsel bir taleptir. Bürokratik, teknolojik ve ekonomik ağ bireysel farklılıkları ayırt etmeden kendi ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir.

¹³ Bu sentez isim, geç modernleşmenin ikili doğasını da bünyesinde barındırmaktadır. Logosundaki yanan ampul ve ismindeki Ak -beyaz- kelimeleri ve yönetici kadronun sık sık aydınlanma düşünürlerine atıf yapması parti siyaseti ile Aydınlanma düşüncesi arasında bir bağ kurmaktadır (Silverstein, 2003). Bununla birlikte tüm bu idealler İslamcı bir söylem tarafından kuşatılmaktadır. Gecikmiş modernliğin Batı ve öz kültür gerilimi ile sentez arayışı bu hareket içinde kendine yer bulabilmektedir. Ancak adalet ve kalkınma şeklinde kurulan söylem ve niyet, arzulanan ideal karşısında geri kalınmışlığı üstü örtülü olarak kabul etmekte, zamansal retorik varlığını korumaktadır. Bu söylem kendini modernleşmiş gelecek ile kültürel özerklik alanı olarak geçmiş arasında konumlandırmakta ve Tanzimat'tan beri yaşanan gerilim kendini tekrar üretmektedir; Avrupa Medeniyeti, İslam Kültürü, adalet ve kalkınma ideali.

(Laçiner, 2006). Türkiye 21. yüzyıla tam da gecikmiş modernlik olgusunun istikrarsızlaşan geç modern koşullardaki gerekliliklerine, çatışmalarına uygun olarak anlam ve kimlik düzeyinde İslamcı, gündelik yaşamı belirleme düzeyinde kapitalizm ile uzlaşmış bir sentez ile girmiş ve bu iktidar ard arda üç kez tek parti iktidarı olarak seçim sandığından çıkmıştır. Ancak bu sentez geç modernleşmenin bütün çelişkilerinin bünyesinde barındırarak var olmaktadır. Her şeyden önce anlam ve kimlik düzeyinde İslam davet edilse de gündelik yaşam küresel kapitalizmin koşulları ve özerk iktidar tarafından belirlenmekte ve gündelik hayata yönelik kendi önermeleri olan İslam kültürü, kapitalist kültür tarafından biçimselleştirilmektedir. Örgütlü kapitalizme dayalı anlamlandırma pratiklerindeki çözülme ve Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra iyice güç kaybeden sınıfsal söylemle birlikte siyasal alan geleneksel sağ-sol karşıtlığı yerine kültürel ve kimliğe yönelik taleplerle dolarak muhafazakâr-reformcu, dindar-laik, etnikçi/kimlikçi-ulusalcı gibi karşıtlıklarla dolmuştur. Bu yelpazede siyasal alan değişik ortaklık ve karşıtlıklar oluşurken toplumsal ve bireysel olanın özerk iktidar tarafından belirlenimi devam etmektedir. Politik ayrışma ve geçmiş üzerinden üretilen söylem toplumsal, kültürel ve bireysel aşınmanın fark edilmesini engellemektedir. Bugün yaşanan toplumsal ve siyasal gerginlikler göz önünde bulundurulduğunda, gelecek üzerinden herhangi bir çatışmanın yaşanmadığı daha çok modernleşme sürecinde yaşanan tarihsel olaylar ve süreçler üzerinden bir ötekileştirmenin üretildiği görülmektedir. Anlam düzeyinde bir farklılaşma üretilse de gündelik hayatı belirleme noktasında siyasal aklın bir şey üretmediği; bugünün algısını arzulanan gelecek üzerinden değil, kopulan geçmiş üzerinden kurduğu görülmektedir. Modernite radikal eğilimler sergilerken, gecikmiş modernliğin siyasal ve ekonomik edilgenliğinden dolayı geçmiş üzerinden söylem üretme sürecinin devam ettiği görülmektedir. Bu süreç bir yandan geç modernliğin diğer yandan gecikmiş modernliğin bunalımları ile karşılaşmayı ve çözömlenmeyi gerektirmektedir. Ancak üretilen ötekilikler ve derinleşen ayrılıklar; melankolinin, ötekileştirmenin ve geçmişçiliğin yükselişine yol açmaktadır.

DEĞERLENDİRME

Modernitenin kurumsallaşma aşamasında panoptik iktidar çevre birimlerini merkeze toplayarak standart davranışlar üretmeye çalışmakta ve nihai olarak güce başvuruyordu. Ancak günümüz koşullarında radikalleşen modernite ve küresel ekonomi politikası, çevre birimlere merkezin sürekli dönüşen taleplerini iletmekte ve şiddetin içsel bir süreç olarak yaşanmasına yol açmaktadır. Bu noktada yalnızlaşan birey için anlam düzeyinde kültürcü görüşler ön plana geçse de gündelik yaşamı belirleme noktasında modernitenin küresel etkileşimleri ve çevreyi uyuma zorlayan özerk, sinoptik iktidar belirleyici olmaktadır. Kültür ve kimliğe yönelik vurgular modernitenin yaratamadığı

bütünselleştirmelerin altında kalan bağları yeniden gündeme taşıyarak, bireylerde ve toplumlarda bir kimlik hissi uyandırma gibi özellikleri ile yatıştırıcı unsurlar olarak değerlendirilebilir. Modernitenin aşındırdığı geleneksel bağlılıklar, kapitalist işleyişin yarattığı hoşnutsuzluklarla birleşmekte ve bu durum ortaya çıkan söylemin “öteki” üretmede gösterdiği başarısını arttırmaktadır. Nihai olarak gündelik yaşam, küresel bir ağ tarafından belirlenmekte, devlet ile toplumsal otorite arasındaki mesafe açılmaktadır. Kültür ve kimliğe yönelik söylemler devlete ve siyasete yönelse de devletin gündelik yaşamı belirleme olanağı sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle davet edilen anlam pratikleri biçimsel düzeyde kalmakta, kapitalizme eklenemediği ölçüde varlığını koruyabilmekte, gündelik hayatı belirleme noktasında işlevsel olmayan bir otorite üretmektedir. Gündelik yaşamda istikrarsızlık arttıkça kimlikçi ve özcü görüşler dünyanın her yerinde ve son dönemde gelişmiş Avrupa’da da dahil olmak üzere öne çıkmaktadır. Modernitenin ulus ve aile gibi anlam dinamikleri çözülmüş olsa da gündelik yaşamı belirleyen dinamikleri varlığını güçlenerek korumakta ve toplumsal alana davet edilen özcü dünya görüşlerini de biçimlendirmektedir. Bu noktada modernitenin bakışı yine modernliğin kendi bunalımı üzerine yönelirken, gecikmiş modernliğin kendine özgü bunalımlarını yaşayan Türkiye, modernliğin bunalımlarına ek olarak modernleşme sürecinde ortaya çıkan bunalımları ve ötekilikleri birbirine ekleyerek ve harmanlayarak farklı bir perspektif oluşturmaktadır. Toplumsalın, kültürün ve bireyin; ekonomi ile devlet arasında kayboluşu; düşünce, eylem ve çözüm beklerken Türk siyasal yaşamı geçmiş üzerinden üretilen ötekilikler ve parasallaşmış kültür parçacıkları ile varlığını şekillendirmektedir. Ancak gelecek üzerine düşünülduğünde bütün farklı siyasal taleplerin büyük oranda ortak hedeflere yöneldiği, -demokrasi, kalkınma ve küresel sisteme etkin bir güç olarak katılma arzusu- ancak bu taleplere yönelik özgün nitelikli söylem ve çalışmaların üretilmediği görülmektedir. Ekonomik sistem ve gündelik yaşamı belirleyen dinamikler küreselleştikçe, siyaset kurumunun yerelliğe, anlama, kimliğe ve aidiyete yönelik vurgusu artmaktadır. Bu vurgu ister istemez geçmişe yönelik bir söylemi ve vurguyu üretmektedir. Modern düşünce kendini varılmak istenen bir toplum ve gelecek için yıkılması gereken bir geçmiş üzerinden kurarken; gecikmiş modernlik geç modernite koşullarında da bütün istikrarsızlıklarını ‘geçmiş’ üzerinden aşmaya girişmektedir.

Ortaya çıkan kolektif kimlik bunalımını geçmiş üzerinden yaratılan sürekliliklerle aşmaya çalışan siyasal söylem, bu çabası ile geçmiş üzerinden ayrışmaları derinleştirmektedir. Çünkü tarih aynı mekânda yaşanan farklı olayları barındırmakta bu nedenle bir bütünlük arz etmemektedir. Gecikmiş modernliğin sancılarını yaşayan Türkiye’de modernleşmenin yarattığı toplumsal ayrışmalar ve bunalım, tarihsel süreçler karşısında edilgen kalmaktan kaynaklansa da siyaset kurumu geçmiş üzerinden yaşanan ayrışmaları asıl sorunun önüne geçirmektedir. Siyaset kurumunun kendini geçmiş üzerinden

konumlandırması, geleceğe yönelik –bütünsel olmayan- beklenti ve talepleri olan muhalefetin temsil edilememesine, söylem düzeyinde kendini ifade edememesine yol açmaktadır.

Bu tespitler eşliğinde toplumsal kimlik bunalımları, süreklilikler yaratmak adına geçmiş üzerinden siyasallaşmakta ve süreçte yaşanan ayrışma; siyasal tarafçılık eşliğinde, toplumsal ve bireysel aşınmaların, ihtiyaçların görünürlüğünü ve özerk düşünce üretimini engellemektedir. Bu nedenle geç modernitenin ve gecikmiş modernliğin; siyasal ve toplumsal bunalımlarını aşmak isteyen siyasal söylemin kendisini, bunalımı tarihselleştirip, tarihi araçsallaştırmak yerine bugün ve gelecek üzerinde kurması gerektiğini belirtmek gerekmektedir. Risk toplumu koşullarında geleceğe yönelik somut proje ve söylem üretilmesi zor olsa da geçmişin ayrılıklarının vurgulanmasından ziyade, geleceğin ortak yönlerinin vurgulanması daha birleştirici ve az çatışmalı bir söylemin oluşmasında rol oynayabilir.

KAYNAKÇA

- BAUMAN, Z., (1999), *Küreselleşme; Toplumsal Sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BAUMAN, Z., (2000), *Siyaset Arayışı*. İstanbul: Metis Yayınları.
- BERKES, N., (2007), *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- BERMAN, M., (2005), *Katı olan herşey buharlaşıyor*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- BLECHMAN, M., (2007), Devrimci Romantizm Üzerine Düşünceler. M. Blechman içinde, *Devrimci Romantizm* (s. 333-348). İstanbul: Versus Kitap.
- ÇİĞDEM, A., (2001), *Taşra Epiği; "Türk" İdeolojileri ve İslamcılık*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- GİDDENS, A., (2004), *Modernliğin Sonuçları*. İstanbul : Ayrıntı Yayınları.
- GÖKALP, Z., (1976), *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- HABERMAS, J., (2001), Başarıları ve Sınırları- Egemenlik ve Vatandaşlığın Geçmişi ve Geleceği Üzerine. M. Armağan içinde, *Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik* (s. 79-96). İstanbul: Şehir Yayınları.
- HIRSCHMAN, A. O., (2008), *Tutkular ve Çıkarlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- HIRST, P., Thompson, G., (2007), *Küreselleşme Sorgulanıyor*. Ankara: Dost Kitabevi .
- KARATANI, K., (2009), Sermaye-Ulus-Devletin Ötesinde. *Cogito*(59), 139-172.

- KARPAT, K. H., (2008), *Osmanlı Modernleşmesi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- LAÇİNER, Ö., (2006), Merkez(ler) ve Taşra(lar) dönüşürken. T. Bora içinde, *Taşraya Bakmak*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- LEFEBVRE, H., (2007), *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. İstanbul: Metis Yayınları.
- LÖWY, M., Sayre, R., (2007), *İsyan ve Melankoli*. İstanbul: Versus Yayıncılık.
- MAKDİSİ, U., (2007), Osmanlı Oryantalizmi. A. Yıldız içinde, *Oryantalizm Tartışma Metinleri*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- MANDEL, E., (2008), *Geç Kapitalizm*. İstanbul: Versus Kitap.
- ONUR, H., Koyuncu, B., (2004), "Hegemonik" erkeklığın görünmeyen yüzü: Sosyalizasyon sürecinde erkeklik oluşumları ve krizler üzerine düşünceler. *Toplum ve Bilim*(101), 31-49.
- SAFA, P., (1988), *Türk İnkılabına Bakışlar*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.
- SENNETT, R., (1999), *Gözün Vicdanı*. İstanbul : Ayrıntı Yayınları.
- SENNETT, R., (2005), *Otorite*. İstanbul : Ayrıntı Yayınları.
- SENNETT, R., (2011), *Yeni Kapitalizmin Kültürü*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- SILVERSTEIN, B., (2003), Islam and Modernity in Turkey: Power, Tradition and Historicity in the European Provinces of the Muslim World. *Anthropological Quarterly*, 76(3), 497-517.
- SIMMEL, G., (2005), *Modern Kültürde Çatışma*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- TOURAINÉ, A., (2010), *Modernliğin Eleştirisi*. İstanbul: Yapı kredi Yayınları .
- URRY, J., (1999), *Mekânları Tüketmek*. İstanbul : Ayrıntı Yayınları.
- WAGNER, P., (2003), *Modernliğin Sosyolojisi*. İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- WEBER, M., (2009), *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. Ankara: Ayraç Kitabevi Yayınları.
- YIRTICI, H., (2009), *Çağdaş Kapitalizmin Mekansal Örgütlenmesi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.